

СОЦІАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ НАДБАННЯ

Постановка проблеми. Відповідно до концепції формування соціально орієнтованої ринкової економіки українська держава повинна забезпечувати створення умов для реалізації загально визнаних прав людини на мінімальне споживання, а також на працю, освіту, охорону здоров'я і соціальне забезпечення в разі непрацевдатності, безробіття, стихійних лих тощо, реалізація яких є вихідною соціалізації в цивілізованих країнах світу, тобто забезпечувати хоча б просте відтворення населення з поліпшенням якості його життя та стану генофонду, відтворення потенціалу ресурсів праці у вимірах його фізичного здоров'я, професійного рівня тощо.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок в обґрунтування основних постулатів соціалізації національних економік внесли видатні зарубіжні вчені: Л. Абалкін, А.иБутенко, О. Головін, Н. Гринчук, А. Mueller-Armak, Т. Юрьєв. Враховуючи ґрунтовні зазначених досліджень слід відміти недостатність вивчення теоретико методологічних аспектів соціалізації в сучасних умовах кризової національної економіки.

Формулювання завдання дослідження. В зв'язку з цим необхідно розробити науково методичні підходи до визначення основних складових соціалізації національної економіки та обґрунтувати напрями її подальшого розвитку з урахування сучасних економічних реалій.

Виклад основного матеріалу. Зростання соціалізації — це курс, що задає загальний напрям руху, коли неминуча соціальна нерівність мусить бути збалансована пошуками справедливості, де індивідуалізм урівноважується розвинутим почуттям солідарності. Зростання соціальної орієнтації потребує підтримки певної рівноваги між демократичними інститутами і сильною державною владою, державним, регіональним, підприємницьким регулюванням економіки і ринковим механізмом саморегулювання, приватною і державною власністю, економічною ефективністю і соціальною справедливістю.

Соціалізація економіки упорядковує і структурує економічні відносини за допомогою правил і норм, сприяє підвищенню стійкості економічної системи та формує довгострокові чинники її стабільного розвитку [1, с.18]

Соціальна орієнтація економіки припускає вибір суспільних пріоритетів, цілеспрямоване стимулювання виробництва товарів народного споживання і послуг, підтримка соціальної сфери тощо [2]. На думку Л. Абалкіна соціально орієнтована економіка – є постійним стимулюванням економічної активності, формуванням передумов, при яких кожна людина зможе своєю працею, енергією, ініціативою та талантом забезпечити достатні умови для себе та своєї родини [3].

На думку німецьких економістів соціальна орієнтація економіки – метод соціально-економічної політики, який поєднує у собі принцип свободи ринку з принципом соціального вирівнювання [4, с. 120].

Енциклопедичні словники трактують соціалізацію економіки – як одну з ключових складових світового процесу, що проявляється в соціальній переорієнтації виробництва, гуманізації праці і житті людей, пом'якшенні соціальної диференціації і зростанні значення соціальної сфери, де персоніфікації власності та інших явищах і процесах [5, с. 205]. А з точки зору соціології соціалізація – це процес інтеграції індивіда в суспільство шляхом засвоєння ним певних цінностей, норм, установок, зразків поведінки і всієї сукупності людських знань, властивих даному суспільству [6, с. 408].

Враховуючи особливості ринкової економіки економісти трактують соціальну ринкову економіку – як вищу стадію розвитку ринкової економіки, в якій ринкові методи господарювання поєднуються з державним регулюванням економіки, її соціальною спрямованістю [7, с. 55]. Відповідно соціально орієнтована економіка – особлива форма ринкового господарювання, свідомо спрямована державою і суспільством на вирішення певних соціальних завдань [8, с. 10].

Соціалізація економіки – з методологічної точки зору позначає кінцевий стан економічної системи, що припускає на практиці жорстку детермінованість соціально-економічних процесів та їх орієнтацію на реалізацію певних змістовних цінностей [1, с.18]. В той же час соціально орієнтована економіка стає такою в процесі її еволюційного розвитку, реалізації певних передумов соціалізації держави [9, с.11].

Процес соціалізації економічних відносин на макрорівні економіки полягає в узгодженні і координації індивідуальних та суспільних інтересів за допомогою вироблених суспільством норм і цінностей у напрямі досягнення економікою суспільного оптимуму та підвищення соціального добробуту. Соціалізація економіки – є процесом самоорганізації економічних відносин, що відбуваються на нано-, мікро- і макрорівнях економіки, об'єктами якого є індивіди, спільноти індивідів, держава та суспільство.

Говорячи про особливості "соціальних економік" різних країн, економісти і соціологи виділяють їх визначальні риси для окремих країн і регіонів. Так, особливістю "скандинавської" соціально-економічної моделі традиційно вважається висока питома вага державного сектора, наявність потужних фінансових груп і розвинений кооперативний рух, висока кваліфікація робочої сили. Загалом "скандинавська модель" традиційно відзначалася соціальною спрямованістю економічної політики - наданням пріоритету в досягненні повної зайнятості, поліпшенні умов праці, в створенні розвинених систем соціального добробуту, охороні довкілля. У скандинавських країнах соціально-економічні структури завжди пристосовувались до швидко змінюваних умов світо господарського розвитку. Це відбувалося на зрушення в господарській структурі і пріоритетах економічної політики.

В Сполучених Штатах Америки в регулюванні господарської системи ключову роль традиційно грають юристи. Їх кількість на тисячу жителів у декілька разів перевищує аналогічні показники по країнах Західної Європи. У Франції, навпаки, роль судочинства в господарській системі менш помітна, але набагато виразніше роль чиновника. Історичні умови розвитку цієї країни, культура і звички народу традиційно вважали за краще адміністративному контролю, централизовану бюрократію. Тому французький чиновник завжди мав авторитет і вплив.

У Японії відносна кількість чиновників втричі менше країни Західної Європи. Проте в Японії надзвичайно велика роль державного і корпоративного регулювання. У цій країні надзвичайно високий дух "кланової організованості", коли стосунки будуються на особистому авторитеті, зв'язках, впливі, взаємодопомозі. Японія є небаченим симбіозом ринкової конкуренції, приватного господарювання і раціоналізму з колективною дисципліною, самообмеження, кооперації, взаємодопомога.

Що стосується України, то її унікальне геополітичне положення між Сходом і класичним Заходом визначило особливості національного менталітету і значною мірою позначилося на його трагічній історії. Українська національна ідея завжди була пов'язана з синтезом національного і соціально-демократичного звільнення. Постійні спроби України уникнути "обіймів" Речі Посполитої з її явно вираженим утилітарним індивідуалізмом і диктату Російської Імперії з крайнощами її "державності" примушували шукати нові форми співіснування людини і суспільства.

Говорячи про "українську соціально-економічну модель", можна сказати, що історично і традиційно, навіть підсвідомо, вона намагалася уникати крайнощів як директивної державності, так і безмежного лібералізму. Історично склалося так, що ця соціально-економічна модель була реалізована в інших європейських країнах, але

генетично українська "національна ідея" завжди була орієнтована на цивілізовані форми соціального буття з його максимальним поєднанням загальнодержавного і особистого інтересів. Можна стверджувати, що українська національна ідея багато в чому випередила свій час, але їй не судилося утілитися в реальну практику, в життя. Народів, що проживали на території України, судилися страшні людські і матеріальні втрати впродовж багатьох віків, особливо в ХХ столітті з його нескінченними економічними, політичними і духовними негараздами.

Важливо розуміти, що економічна якість розвитку (ефективність, прибутковість) має поєднуватися із соціальною якістю (високий рівень освіти, охорони здоров'я, рівень добробуту і тривалість життя, задоволеність характером та умовами праці тощо). Розуміння природи й ролі соціалізації повинно бути вільне від традиційних міфів та уявлень, наприклад, таких як безоплатність соціальних послуг, державний патерналізм їх забезпечення, неефективна природа вкладень у соціальну сферу тощо.

Соціальне має справу переважно з механізмом розподілу, перерозподілу і споживання благ (у першу чергу — національного доходу) через бюджетну систему країни, яка спирається на податкову політику та політику доходів населення, за допомогою яких здійснюються інвестиції в розвиток соціальної інфраструктури, тобто «людський капітал», виплати соціальних трансфертів, а також раціоналізація структури і динаміки доходів різних прошарків населення тощо. Специфічна складність соціалізації полягає в її надзвичайній багатоаспектності, тобто безмежності.

До методів соціального регулювання слід віднести й соціальні трансферти — різні способи перерозподілу прибутків, а також різного роду безпосередньо регульовальні методи: тарифні угоди, регулювання робочих місць відповідно до чисельності та якості робочої сили, погоджене регулювання прибутків і цін

Соціалізація передбачає широкий доступ до соціальних послуг через надання державних кредитів, грошових виплат на задоволення соціальних потреб, унаслідок обмеженості ресурсів, тільки для осіб з незначними прибутками, а також — до гарантованого мінімуму заробітної плати. Взаємодія економічних і соціальних складових означає не тільки те, що економічний розвиток забезпечує зростання можливостей для задоволення соціальних потреб, а й зворотню дію соціальної складової на підтримку високої економічної активності. Соціалізація економіки повинна бути спрямована на виявлення потенціалу людської особистості.

Соціальна орієнтація економіки має враховувати людські і матеріальні ресурси, екологічну обстановку, національну своєрідність і традиції. З розвитком суспільства змінюються не тільки природні умови або запаси ресурсів, а й людські потреби. Це означає, що, можливо, доведеться переоцінювати й цілі розвитку.

Економічний розвиток тісно пов'язаний із розвитком соціальним, без цього взаємозв'язку неможливий ані соціальний, ані економічний поступ. Проте оцінити цей зв'язок складно, оскільки важко визначити наслідки соціальних процесів за допомогою лише кількісних показників. Взаємодоповнюваність, взаємозалежність соціального та економічного — характерна риса системного суспільного розвитку, в якому економічна якість поступу рівною мірою поєднується із соціальною якістю, що концептуально повинні передбачати домінування гуманістичних факторів, за якими людина визнається центром формування економічних і соціальних взаємин.

За теперішніх умов процес соціально-економічного розвитку набирає нових ознак, що по-різному характеризують якісні зміни перехідної економіки. Ці зміни відповідають реаліям функціонування системи (суспільні, економічні, політичні тощо), з певним періодом, який зумовлює поступовий розвиток, отже, у розвитку будь-якої економічної системи настає період, коли вона переростає свої можливості й починає переростати в іншу систему. Сьогодні в нашій країні існують усі потенційні можливості для побудови соціально орієнтованої національної моделі, але, слід особливо підкреслити, на основі змін в економічній стратегії, що полягають у важливості структурної та промислової

політики з урахуванням функціональної цілісності ринкової системи, та проведення приватизації як фактора підвищення економічної ефективності.

Основними напрямками для реалізації такої моделі можуть бути: усебічне розширення сфери дії ринкових законів та інститутів як тривалий регульований державою процес з поступовим переходом до посилення ринкового саморегулювання; цілеспрямована підтримка державою ключових економічних параметрів, застосування критерію економічної безпеки для визначення ефективності соціально-економічної стратегії та тактики; виважена промислова політика, цілеспрямована перебудова виробничих структур з метою досягнення соціальної ефективності й міжнародної конкурентоспроможності економіки, орієнтація на мобілізацію власних інвестиційних ресурсів; максимальне залучення наявної інституційної системи, урахування національної специфіки, використання історично сформованого менталітету економічних суб'єктів до економічного процесу. Поєднання сильної держави із сильними суб'єктами господарювання на ринку; стимулювання ефективного попиту, незначний обсяг державних витрат у сукупному попиті; постійне врахування соціальних проблем економічних перетворень.

Соціальна переорієнтація економічної політики за таких умов має розглядатися не як тактичний крок, а як основна мета здійснюваних реформ, безпосереднє втілення в життя завдань, що визначають довгострокову стратегію соціально-економічного розвитку держави, розбудову в нашій країні ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки. Аналіз зарубіжного досвіду уможливорює виокремити такі головні напрями економічної стратегії держави для української економіки, як формування основ ринкової економіки, економічна стабілізація, забезпечення економічного зростання та подолання негативних наслідків незавершеної ринкової трансформації.

Перший напрям передбачає послідовне створення ринкового середовища. Поряд із традиційним забезпеченням правового середовища, податковою й соціальною політикою функціями держави стають послідовна розбудова ринкових інститутів і підтримка псевдоринкової рівноваги за допомогою утворення штучної координаційної структури, покликаної підтримувати належний рівень суспільного виробництва, аби з часом поступитися місцем сформованим ринковим важелям. При цьому зменшення ступеня безпосереднього керівництва економікою має супроводжуватися посиленням непрямих методів управління, а формування основ ринкової економіки повинно забезпечувати саморегулювання економічної системи.

Проте економічна стратегія набуває реальної сили тоді, коли здобуває масову підтримку різних класів, груп, прошарків населення, тому повинна бути сформована соціальна база для їх підтримки з пріоритетом соціальних цінностей, особливо соціальної справедливості та стабільності в суспільстві.

Другий напрям передбачає запобігання погіршенню основних соціально-економічних показників і має розглядатися ширше, ніж стабілізація в грошово-фінансовій сфері, а включно зі стабілізацію виробництва, рівня життя населення, захистом навколишнього середовища тощо.

Третій напрям має реалізовувати досягнення перших двох формувань умов для задоволення інтересів економічних суб'єктів щодо розширення і вдосконалення виробництва, структурної перебудови економіки на основі структурних змін продуктивних сил з послідовним усуненням макроекономічних диспропорцій між фазами процесу відтворення — нагромадженням і споживанням, проміжною і кінцевою продукцією, між сферами народного господарства, мікро- і макрорівнями, витратами й цінами, товарною і грошовою масами, продуктивністю праці та її оплатою й інших чинників — для забезпечення збалансованого самовідтворення економічної системи.

Четвертий напрям повинен залучати заходи щодо подолання вад командно-адміністративної системи через руйнацію владних управлінських структур та визначення критерію ефективності їхньої діяльності, формування і розвиток ринкових

інституціональних структур, демократичних суспільних інститутів, забезпечення свободи підприємництва, застосуванням обмежень щодо зловживань бюрократичного чиновництва та зменшення бюджетних витрат на державний апарат управління.

На першому етапі пріоритетною стає макроекономічна стабілізація, передбачається відбудова галузей життєзабезпечення при стимулюванні попиту, у тому числі інвестиційного; протекціонізм у зовнішній торгівлі; жорстке регулювання основних макроекономічних показників з метою стабілізації економіки, причому стратегічні завдання досягаються як економічними, так і адміністративними важелями.

На другому етапі має здійснюватись активна розбудова ринкового середовища та підготовка передумов до економічного зростання, побудова інвестиційних механізмів, підвищення інвестиційного та інноваційного потенціалу, послідовна реконструкція продуктивних сил, розширення експорту. На цьому етапі темпи нарощування потужностей мають бути позитивними, хоч і невисокими. Відбувається зростання ваги економічних методів регулювання.

Критерієм завершення етапу є нагромадження критичної маси інвестицій та збільшення темпів економічного зростання. Пріоритетом третього етапу стане стратегія зростання, яка сприяє стабільному розвитку виробництв, підвищенню конкурентоспроможності продукції, розвитку внутрішнього ринку, становленню раціональної структури економіки. Відбувається перехід до переважно ринкових важелів здійснення державної економічної стратегії. Очікуються високі темпи економічного зростання на тлі макроекономічної стабільності та підвищення рівня життя населення.

Здійснення вказаних напрямів вимагає реалізації певних стратегічних завдань, що завбачають переорієнтацію системи державних витрат; установа ефективної податкової політики; підвищення доходів та сукупного попиту; розширення обсягів кредитування, особливо довгострокового; упорядкування системи ціноутворення і структури цін; антимонопольні заходи держави; розвиток передових галузей народного господарства з визначенням їх пріоритетів і перспектив; сприяння зростанню заощаджень та інвестицій; регулювання галузевої структури інвестицій; залучення іноземних інвестицій; обмеження некритичного імпорту; розширення експорту та поліпшення його структури, приватизацію неефективної державної власності; утворення державних і недержавних інститутів структурування й узгодження інтересів суб'єктів господарювання державного управління; соціальне забезпечення і соціальний захист населення; розвиток освіти, науки, культури та ін. З початком реформ стратегічною помилкою був пріоритет політичних цілей над економічними, коли цілям перерозподілу власності й економічної влади були принесені в жертву цілі соціально-економічні: ефективне використання ресурсів, підвищення рівня та якості життя людей. Руйнація старого соціально-економічного устрою призвела до руйнації матеріальних основ відтворення економіки. На цьому тлі значно позитивнішими наслідками характеризуються ринкові реформи в КНР, де від самого початку перетворень пріоритетними були соціально-економічні, а не політичні мотиви й цілі реформ: забезпечення більш ніж мільярдного населення продовольчими, промисловими товарами, розвиток нових технологій тощо. Тобто ринкові перетворення розглядалися як засоби, підпорядковані стратегічним завданням поліпшення соціально-економічних умов життя населення, до того ж в економіку не «допускалися» руйнівні цілі й засоби. У цьому принципова відмінність об'єктивно необхідних перетворень у процесі реформ від насильно нав'язаних політикою «кроків» до ринку.

Висновки. Пріоритетними, значно конкретнішими шляхами усунення деформацій перехідного процесу в Україні є такі: припинення масового субсидювання та застосування раціональної процедури банкрутства неконкурентоспроможних підприємств; формування функціонально цілісної ринкової інфраструктури; інноваційна та інвестиційна підтримка всіх галузей національної економіки; стимулювання підприємництва в галузі високотехнологічних виробництв; органічне поєднання на економіко-правовому рівні процесу приватизації із закінченням реструктуризації та

модернізації підприємств; легітимне впорядкування податкового тиску на суб'єктів господарювання та відчуження тіньового сектору, особливо реприватизація кримінального капіталу на користь держави; підвищення купівельної спроможності населення на основі стимулювання процесу залучення його до високопродуктивної праці у вітчизняному виробництві

Соціально орієнтована економіка стає життєздатною тільки тоді, коли дотримуються необхідні межі соціального захисту, оскільки лише за таких умов забезпечуються суспільні умови для того, щоб людина могла збільшувати свій трудовий внесок, реалізувати свої можливості, а отже й доходи. Соціальна база такої економіки — масовий прошарок економічно активного населення, матеріально забезпечених людей, далеких від утриманських настроїв, які усвідомлюють особисту відповідальність за свою долю і здатні стати рушієм економіки — за своїм ставленням до праці, кваліфікацією, за можливостями адаптуватися до процесів розвитку економіки та нагромадження трудових доходів

Анотація Викладено різноманітні підходи до визначення сутності соціалізації національної економіки. Досліджено різноманітні моделі соціалізації національних економік в сучасному світі. Визначено особливості становлення та розвитку соціалізації української економіки з урахування економічних криз. Виокремлено головні напрями економічної стратегії держави для української економіки за умов соціалізації економіки.

Ключові слова: соціалізація, національна економіка, сутність, стратегія, держава.

Аннотация Изложены разнообразные подходы к определению сущности социализации национальной экономики. Исследованы разнообразные модели социализации национальных экономик в современном мире. Определены особенности становления и развития социализации украинской экономики с учетом экономических кризисов. Выделены главные направления экономической стратегии государства для украинской экономики при условиях социализации экономики.

Ключевые слова: социализация, национальная экономика, сущность, стратегия, государство.

Summary Various approaches to the determination of essence of socialization of national economy are shown. Are investigated various models of socialization of national economies in the modern world. Are determined the features of becoming and development of socialization of the Ukrainian economy taking into account economic crises. Main directions of economic strategy of the state are pointed out for the Ukrainian economy under the conditions of economy socialization.

Keywords: socialization, national economy, essence, strategy, state.

Список використаних джерел:

1. Гринчук Н. Сутність поняття “соціалізація економіки” // Н. Гринчук // Управління сучасним містом. – №7-9(11). – 2003 – С.17
2. Абалкин Л.И. Россия: поиск самоопределения. Очерки / 2-е изд., доп. – М.: Наука, 2005. – 464 с.
3. Абалкин Л.И. Избранные труды: Т.4: В поисках новой стратегии. М.: Экономика, 2000. – 643 с.
4. Mueller-Armak A. Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft.- Muenchen: Kastell, 1990. – 205p.
5. Экономическая энциклопедия. –М.: Ин-т экономики РАН, 1999. – 690 с.
6. Социологический энциклопедический словарь / Под ред. В. Осипова. – М., 1999. – 321 с.
7. Юрьев Т. Социальная рыночная экономика. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 304 с.
8. Бутенко А.П. От социальной ориентации экономики к ликвидации эксплуатации / А. Бутенко // Реформы: вчера, сегодня, завтра. – №2. – 2002. – с.7-11
9. Головінов О.М. Соціально орієнтована ринкова економіка як модель соціальної держави / О. Головінов // Економіка та держава. – 2007. – №2. – С.10-12